

УДК 432.81

І. Р. Юрчак

ПРО ПОНЯТТЯ «ВИБОРЧЕ ПРАВО» ТА «ВИБОРЧИЙ ОBOB'ЯЗОК»

З часу заснування незалежної України питання про те брати участь у виборах чи утриматись від таких дій у громадян, напевне, виникало доволі часто. Адже завжди залишається сумнів, чи вірно буде зроблено вибір та який наслідок для суспільства, громадян та безпосередньо для держави матиме такий процес. Напевне, важко було і буде заздалегідь передбачити якийсь результат. Та незважаючи на це, домінуючим завжди повинно бути почуття громадянського обов'язку та відповідальності за свої дії. Вагомим у даному питанні є те, що учасники суспільних відносин: громадяни, держава, її органи та інституції повинні з усією відповідальністю віднестись до тої міри належної поведінки, яка визначена і закарбована у системі їхніх обов'язків, в тому числі, звичайно, ж і виборчих.

Проблематикою правових обов'язків у виборчому процесі займалися такі дослідники української, російської та зарубіжної правової науки як: В. Б. Авер'янов, С. С. Алексєєв, В. Г. Афанасьєв, Ф. А. Батурич, А. А. Белкин, Г. А. Белов, С. В. Бобровник, І. В. Бойко, В. В. Букач, Б. Н. Чичерин, В. Е. Чиркин, А. І. Ковлер, Ю. А. Тихомиров, О. В. Зайчук, Ю. М. Козлов, М. Ф. Чудаков та інші.

Метою статті є узагальнити загальнотеоретичні та практичні уявлення щодо проблеми здійснення учасниками виборчого процесу своїх обов'язків, а також визначення проблематики кореспонденції цих понять.

У даний час питання виборчих обов'язків є особливо актуальним, адже наша держава та суспільство розпочали підготовку до парламентських виборів. При цьому важливим є врахувати, що виборчий обов'язок розпочинає свою дію саме на етапі підготовки до виборів, аби створити своєрідну основу та забезпечити правовий захист подальшого здійснення виборчого права вже безпосередньо на виборах. Саме цей період є найсприятливішим для того, щоб громадяни висловили свою активну позицію з приводу питання кого і з якою виборчою програмою вони сприймають чи не сприймають, кого вони готові допустити до влади, а проти кого активно виступають вже на моменті висунення їхніх кандидатур. Саме на цьому етапі громадяни як ніколи краще мають змогу вступити у прямий діалог з тими, кому в майбутньому довірять подальше управління державними справами.

Така активна позиція допоможе сприяти створенню в Україні справжнього громадянського суспільства шляхом формування у громадян розуміння своєї відповідальності за стан речей у державі і залежності рівня демократії в країні від особистого вибору кожного члена суспільства, забезпечить підняття рівня обізнаності про права та обов'язки всіх учасників виборів, а також зкоординує зусилля учасників виборів для здійснення контролю за перебігом виборчої кампанії.

У зв'язку із вищезазначеним напрошується питання, а чи можна заради забезпечення інтересів держави та суспільства визнати виборче право обов'язком і таким чином зобов'язати кожного громадянина брати участь у виборах. З однієї сторони, визнання права на законодавчому рівні обов'язком — це звичайно добре, адже навіть тоді давати право голосу тим, хто не бажає брати участь у голосуванні. Позиція є доволі різкою, але може в якійсь мірі убезпечити від того, що право вибору надаватиметься громадянам, які абсолютно не орієнтуються в політичній ситуації, що склалась у державі, а потім ми маємо те, що маємо. Адже свідомим є вибір із кращого. Вибір з гіршого — призводить до гіршого. І тут знову питання, а якщо немає з чого вибирати — тоді потрібно ігнорувати вибір? Складно відповісти, адже сміливо можна сказати, що цим зможе хтось скористатись. А якщо від вашої думки нічого не залежить, то хіба такими обставинами не зможуть скористатись?

Насправді важким для обговорення є це питання, адже навіть якщо право обирати стане обов'язком, то байдужі просто не виконають свій обов'язок, а будучи примушеними — зіпсують бюлетень або проголосують, формально виконавши нав'язаний обов'язок. Саме тому визнання обов'язковості права брати участь повинно стати обов'язком лише тоді, коли людина у повній мірі зможе усвідомити, що вона бере участь у державотворенні, а не просто кидає папірець до урни. Участь громадян в управлінні державними справами можна було б визначити моральним обов'язком. Так, ще Б. Чичерин стверджував, що громадянин може усунутися від участі у загальних справах, адже це не тільки обов'язок, але й право; але моральний обов'язок залишається [1].

Що ж до визначення права приймати участь у виборах громадянським обов'язком, то варто наголосити, що є достатньо багато країн, які на законодавчому рівні підтримали цю ініціативу. Серед таких країн — Австрія, Бельгія, Болгарія, Бразилія, Греція, Данія, Італія, Нідерланди, Туреччина та ін. Покаранням за неявку на вибори в них є громадське осудження (догана); позбавлення на певний час виборчих прав, яке супроводжується втратою права займати посади на державній чи муніципальній службі; накладення штрафу в судовому порядку та найбільш суворе покарання — ув'язнення на строк до декількох місяців — застосовувалося в окремих країнах, що розвиваються (в недалекому минулому у Пакистані) [2].

Варто зазначити, що в Україні участь у виборах є добровільною. Державно-правова ідеологія нашої держави ґрунтується на принципі, що люди є вільні та рівні від природи, немає сенсу примушувати людину, яка не має власної політичної позиції або за деяких причин не бажає її висловлювати, брати участь у виборчому процесі. Адже влада, заснована на політичній волі громадян, є запорукою утвердження демократичних традицій у країні. Проблема участі громадян в управлінні державними справами безпосередньо пов'язана з устроєм держави, питаннями демократії.

За висловом А. І. Ковлера, немає «чистої» лабораторної демократії. Демократію неможливо ввести декретом, її можна свідомо творити за активної участі тих, заради кого вона існує. Демократія «для народу» без народу приречена.

[3]. Варто також зазначити, що держава повинна виступати своєрідним індикатором настроїв суспільства, аби політика її органів при внесенні змін у виборче законодавство не призвела до виникнення так званого абсентеїзму, що являє собою байдуже ставлення людей до своїх громадсько-політичних прав, найхарактернішим проявом якого є свідоме ухилення виборців від участі у голосуванні.

Явище ухилення виборців від участі у виборах (абсентеїзм) як в Україні, так і в інших державах пояснюється аполітичністю громадян, їх пасивністю, виявленням недовіри до усіх кандидатів та до влади взагалі, адже багато хто з громадян дотримується думки, що: не голосувати — теж позиція. Таке ухилення — це прояв соціально-політичної апатії, байдужого ставлення людей до здійснення своїх політичних прав. До його основних причин належать: низький рівень політичної активності громадян, висловлення пасивного протесту населення проти антидемократичного законодавства, недосконалої виборчої системи, існуючого політичного режиму чи форми правління взагалі, прагнення людей бути над політикою як осереддя зіткнення егоїстичних інтересів та амбіцій, неприйняття конкретних рішень інститутів влади, економічних реформ, суспільно-політичних заходів.

Як правило, у демократичних країнах голосує не набагато більше, ніж 50 % виборців, іноді 60–65 %, а часто — й менше половини. Тільки у країнах тоталітарного соціалізму публікувалися дані про майже 100-відсоткову явку на вибори [2].

Абсентеїзм за певних обставин спричиняє важливі політичні та юридичні наслідки. У випадку, якщо у голосуванні взяла участь лише мінімальна кількість виборців, деформується сам процес демократичного формування державних інститутів, їх легітимність, порушується конституційний принцип народовладдя. Від абсентеїзму завжди програє не тільки демократія, її політико-правові устої, але й у значній мірі самі виборці, які своєю пасивною поведінкою не бажають безпосередньо впливати на політичні процеси суспільства, особисто брати на себе тягар відповідальності за формування владних інститутів [4].

Підсумовуючи вищезазначене, сміливо можемо дійти висновку, що зростання числа абсентеїстів є свідченням недосконалості сформованої політичної системи, показником зростання недовіри до політичних інститутів, що є в державі, індикатором наростання соціальної напруженості суспільства. Ситуація стає загрозливою також і по тій причині, що, як бачимо, абсентеїзм стає однією із домінуючих форм впливу громадян на державу та її органи. Цей факт потрібно взяти до уваги усім тим, хто має в намірах іти до влади на парламентських виборах 2012 року, адже цілком зрозумілим є факт, що кандидат, який проходить через мінімальний виборчий бар'єр, у подальшому при зменшенні активності та підтримки виборців ризикує залишитись за межами державно-владного апарату управління.

Тому основними рисами, які повинні бути властиві для участі громадян в управлінні державними справами, є публічність, добровільний характер вико-

нання обов'язків, цілеспрямованість, а не абсентеїзм та відсторонення громадян від управління державними справами. Метою залучення до управління державними справами завжди повинно бути задоволення суспільно значущих інтересів.

Варто також зазначити, що питання участі громадян та спільнот в управлінні часто розглядалося в аспекті збігу суб'єктів і об'єктів управління. Співвідношення держави і особи зводилося до проблеми взаємовідносин, прямого і зворотного зв'язку між тими, хто управляє і тими, ким управляють.

Що ж до ідей Ю. О. Тихомирова з даного питання, то підкреслюю, що автор зазначав, що терміном «участь» неможливо позначити діяльність народу, якому належить влада. Він може застосовуватися для характеристики участі громадян в управлінні [5]. А. Топішко в найбільш загальному плані називає політичною участю залученість громадян даного суспільства до політичних відносин, які існують всередині його, прояв політичної волі, яка знаходить вираз у конкретних політичних діях, взаємозв'язок зі структурами влади [6, 23–27]. Американські вчені К. Джанда, Дж. Бері, Дж. Голдман визначають політичну участь як дії окремих громадян, за допомогою яких вони прагнуть вплинути на державну владу (уряд) та політику або підтримати їх [7].

На думку Ю. М. Козлова, громадянин бере участь у державному управлінні, лише займаючи відповідну посаду в державному апараті або будучи обраним депутатом, а в усіх інших випадках громадяни тільки певним чином можуть впливати на здійснення завдань державного управління [8]. Така позиція викликала заперечення з боку М. П. Чудакова, який вважає, що немає підстав для різкого розмежування таких понять, як «участь в управлінні» та «вплив на державне управління», оскільки справжня участь в управлінні завжди впливає на державну сферу. Громадяни беруть участь в управлінні державними справами або через систему представницької демократії, або через численні форми безпосередньої демократії [9].

Проаналізувавши вищезазначені ідеї та думки науковців, можна дійти висновку, що однією із найбільших проблем управління державними справами та врегулювання суспільних відносин є нехтування усіма учасників цього процесу своїми обов'язками, а також поняття, що кожному праву однозначно кореспондує обов'язок. Без такого взаємозв'язку ця схема приречена на руйнацію.

Адже, для прикладу, через виборчі права та їх гарантії визначаються моделі можливої і необхідної поведінки суб'єктів виборчих кампаній. В основі суб'єктивного виборчого права лежить юридично забезпечена можливість виборців та визначена юридично закріплена необхідність поведінки кандидатів. Носій можливостей називається уповноваженим, а носій обов'язку — правозобов'язаним. Перший може здійснювати відповідні дії, а другий зобов'язаний їх виконувати.

Структура юридичного обов'язку у виборчих правовідносинах відповідає структурі об'єктивного виборчого права, будучи як би його зворотною стороною, і включає в себе також чотири елементи. Перший — необхідність здійснювати відповідні виборчі дії або утримуватись від них. Наприклад, у виборчому

законодавстві України чітко встановлені повноваження виборчих комісій для того, щоб громадяни могли реалізувати своє суб'єктивне виборче право. Утримання від відповідних дій проявляється насамперед у тому, що забороняється брати участь у передвиборній агітації органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам (п. 2 ст. 56 Закону «Про вибори народних депутатів України»). Другий — правозобов'язана особа (організація) зобов'язана відреагувати на законні вимоги управомоченого суб'єкта. Так, згідно з п. 1 ст. 42 Закону «Про вибори народних депутатів України» окружна виборча комісія повинна зареєструвати кандидата у депутати, висунутого партією (блоком), у відповідному одномандатному окрузі, за умови пред'явлення ним документа, передбаченого ч. 2 ст. 2 цього Закону. Третій елемент структури юридичного обов'язку — нести відповідальність за невиконання законних вимог управомоченого суб'єкта виборчого права. Так, у ст. 85 Закону закріплено, що особа притягується до кримінальної, адміністративної або іншої відповідальності в порядку, встановленому законом. Четвертий елемент — не перешкоджати громадянину користуватись правом обирати і бути обраним [10].

Отже, підсумовуючи, варто зазначити, що вибори — це в першу чергу можливість для громадян захистити своє право та перевірити, в якому обсязі та наскільки якісно задля виконання цієї мети виконують свої обов'язки державні службовці та держава як організація цієї політичної влади. Більше того, нашою спільною метою повинно бути проведення активної пропаганди права та обов'язку кожного громадянина України зробити свій вибір. Бо від вільного та свідомого вибору кожного залежить майбутнє України. Активна життєва позиція кожного громадянина України — запорука дієздатного суспільства.

Література

1. Чичерин Б. Н. Курс государственной науки : учебник. Ч. 1. Общее государственное право / Б. Н. Чичерин. — М. : Типолитограф. Т-ва И. Н. Кушнеров и К., 1894. — 481 с.
2. Чиркин В. Е. Конституционное право зарубежных стран : учебник / В. Е. Чиркин. — М. : Юристъ, 2001. — 622 с.
3. Ковлер А. И. Исторические формы демократии: проблемы политико-правовой теории / А. И. Ковлер. — М. : Наука, 1990. — 256 с.
4. Основи політичної науки : курс лекцій. Ч. 3. Політична свідомість і культура / за ред. Б. Кухти. — Л. : Кальварія, 1998. — 556 с.
5. Тихомиров Ю. А. Управление делами общества. (Субъекты и объекты управления в социалистическом обществе) / Ю. А. Тихомиров. — М. : Мысль, 1984. — 223 с.
6. Топишко А. Политическое участие как феномен общественной жизни // Политика и время. — 1991. — № 5. — С. 23–27.
7. Зайчук О. В. Правовая система США / О. В. Зайчук. — К. : Наук. думка, 2001. — 180 с.
8. Козлов Ю. М. Правовой статус личности: гарантии реализации : историко-теоретический аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ю. М. Козлов. — СПб., 2000. — 21 с.
9. Чудаков М. Ф. Правовые проблемы участия личности в осуществлении непосредственной (прямой) демократии в СССР : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / М. Ф. Чудаков. — Минск, 1982. — 218 с.
10. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 25 березня 2004 р. № 1665-IV // Урядовий кур'єр. — 2004.

Анотація

Юрчак І. Р. Про поняття «виборче право» та «виборчий обов'язок». — Стаття.

У статті визначено поняття «виборчий обов'язок», проаналізовано співвідношення між виборчими правами та обов'язками, наведено різні погляди вчених-правників на дану проблему. Проаналізовано шляхи виникнення абсентеїзму та запропоновано методи по його викоріненні, а також зазначено про вагомість впливу громадянської свідомої думки на вдосконалення та регулювання виборчого процесу в Україні.

Ключові слова: обов'язок, виборчий обов'язок, система виборчого обов'язку, абсентеїзм, виборчий процес, відповідальність.

Аннотация

Юрчак И. Р. О понятиях «избирательное право» и «избирательная обязанность». — Статья.

В статье определено понятие «избирательный долг», проанализировано соотношение между избирательными правами и обязанностями, приведены различные взгляды ученых-законодателей на данную проблему. Проанализированы пути возникновения абсентеизма и предложены методы по его искоренению, а также отмечена значимость влияния гражданской сознательной мысли на совершенствование и регулирование избирательного процесса в Украине.

Ключевые слова: обязанность, избирательный долг, система избирательного долга, абсентеизм, избирательный процесс, ответственность.

Summary

Yurchak I. R. About Notions of «electoral right» and «electoral duty». — Article.

In this article, the notion of «selective duty», analyzed the relationship between voting rights and responsibilities are different views of scientists and legislators on this issue. The ways of absenteeism and methods for its eradication, and noted the significance of the impact of civic conscious to the improvement and regulation of the electoral process in Ukraine.

Keywords: duty, election duty, the system of election duty, absenteeism, the electoral process, responsibility.

УДК 340.111.5:37.014

Я. О. Тицька

ПІДСТАВИ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ОСВІТНІ ПРАВОВІДНОСИНИ» ТА «ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ОСВІТИ»

Освіта як соціокультурний процес охоплює цілу систему правовідносин, що існують між державою та освітніми закладами, державою й особистістю, вчителями й учнями і т. ін. Зокрема, законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про охорону дитинства», «Про позашкільну освіту» встановлено правові норми щодо управління системою освіти та її матеріально-технічного і фінансового забезпечення, закріплено регламент діяльності освітніх закладів і правовий статус учасників навчально-виховного процесу, що повинно сприяти реалізації їхніх гарантованих прав і свобод.

Теорія освітнього права розрізняє, на перший погляд, два тотожних поняття «правовідносини у сфері освіти» і «освітні правовідносини». Актуальність

© Я. О. Тицька, 2012